

קווים לדמותו של מנהיג ציבור

אין ספק שאחת הדמויות המרכזיות בפרשתנו היא בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה, שהופקד על מלאכת המשכן. בעניין בחירתו של בצלאל אנו מוצאים דבר תמוה: אף שהבחירה בו הייתה אלוקית, שהרי הקב"ה נקב בשמו במפורש: "ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה", 'נמלך' הקב"ה במשה ובישראל בטרם יצא המינוי מן הכוח אל הפועל.

כך נאמר בגמרא:

אמר רבי יוחנן: אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן נמליכים בציבור, שנאמר: "ויאמר משה ראו קרא ה' בשם בצלאל" – אמר לו הקב"ה למשה: משה, הגון עליך בצלאל? אמר לו: ריבונו של עולם, אם לפניך הגון, לפניי לא כל שכן? אמר לו: אף-על-פי כן לך אמור להם. הלך ואמר להם לישראל: הגון עליכם בצלאל? אמרו לו: אם לפני הקב"ה ולפניך הוא הגון, לפנינו לא כל שכן?*

נשאלת השאלה: מדוע התורה מכנה את בצלאל "פרנס על הציבור"? פרנס, לכאורה, הוא מנהיג ציבור. המילון מציע כמה אפשרויות להבנת המילה – א. זן, מכלכל, נותן צרכי מחיה; ב. מנהיג, ראש עדה; ג. ראש הקהל, מי שנבחר לעמוד בראש הקהילה – אך דומה שאף אחד מהם אינו מתאים לבצלאל, שהיה איש ביצוע האמון על צדדיו המעשיים והאמנותיים של המשכן.

אומר על כך מרן הרב קוק זצ"ל:

ונחשב בצלאל לפרנס, שהוא מנהיג, אף-על-פי שלא הייתה עבודתו רק במעשה המשכן וכליו. אמנם יען כי תמונות המשכן וכל כליו, וכן הציורים הפרטיים שהיו נעשים מעשה מלאכת מחשבת, מיד ה' הייתה זאת שהציורים הללו יעשו רושם על נפשותיהן של ישראל לתורה ולתעודה וליראת ה', והציורים יש בהם הרבה מכישרון רוח המצייר האמיתי, וכפי התרוממות נפשו למידות קדושות ונעלות ולשכל טהור וטוב ברוח ה' כן יפעלו יותר ציוריו להשכיל ולהיטיב, על כן אף שאסור לנו להרבות בציורים של מעשי חרשים כדי להקים על ידם מערכות של מוסר, כי מעיין המוסר וההוראה לנו היא תורת ה' הטהורה הכוללת כל אורח חיים למעלה

למשכיל, אבל באלה הציורים שמאת ה' נצטוונו לעשותם מובן הדבר שהיו בהם הערה רבה לכונן את הנפשות אל הוד המושגים הכלולים בהם.
אם כן תלויה היא טהרת רוח כל העם כולו, שהיה על-פי עצת ה' מתחנך בסיוע של בניין המשכן וציורי כליו, תלויה בשאר רוחו וקדושתו של החושב הגדול במלאכת מחשבת הקדושה הזאת, הוא בצלאל. על כן היה באמת פרנס ורועה לישראל.¹

החידוש בדברי הרב הוא שפרנס אינו רק מי שנבחר להנהגת הציבור, אלא גם מי שמעשיו משפיעים על הציבור ומעצבים את עולמו הרוחני באופן ישיר או עקיף. בדומה לכך ידוע ומקובל כיום שעבודות אמנות משפיעות על התת-מודע של המתבונן בהן, ונראה שעל כך מורה גם הכינוי **אמן** – שמכניס את עולמו האמוני בתוך יצירתו.

כך גם בנידון דידן: בצלאל נקרא פרנס מכיוון שהיה מופקד על מלאכה שהשפיעה על כל נפשות ישראל, וביטא במלאכתו זו את רוחו הפנימית. השפעה זו לא הייתה גלויה, אך בכל זאת נודעה לה משמעות רבה. כל המתבונן במעשה ידיו של בצלאל הושפע בהלך רוחו, בתפיסת עולמו הרוחני והתרבותי, במידות הנפש שלו וביראת השמים שלו.

מתוך הדברים נמצאנו למדים יסוד חשוב: השפעה ציבורית אינה מחייבת קשר אישי בין המשפיע ובין המושפעים. כל אדם, אפילו מי שעבודתו נעשית בין כותלי משרדו הפרטי, יכול להשפיע. כתיבת מאמר בעיתון, חיבור ספר, עיצוב פרסומת וכדומה – כל אלו הנן דרכים שבהם ניתן להשפיע רבות.

ממילא נשאלת השאלה, אילו תכונות נצרכות לאדם כדי שיוכל להיות פרנס טוב, המשפיע לטובה על הציבור?

מרן הרב קוק זצ"ל מונה בהמשך דבריו שלוש תכונות כאלה:²

1. טהרת הלב, זוך המידות וקדושה.

2. חכמה יתרה, הדרושה למנהיג כדי לנהל ציבור מגוון.

3. תכונות חיצוניות טובות, איש בעל תואר וקומה, נואם טוב וכריזמטי.

אמנם, בנוגע למעלה השלישית מציין הרב זצ"ל כי יש להעדיפה "כפי האפשרי" – אך אין היא מחייבת כשתי קודמותיה.³

ב. עין-אי"ה ברכות ט: כז.

ג. שם ט: כח.

ד. וראה דברי הרמב"ם (הלכות סנהדרין ב: ו) בעניין בחירת דיינים: "וצריך להשתדל ולבדוק ולחפש שיהיו כולם בעלי שיבה, בעלי קומה, בעלי מראה, נבונים לחש וכו'...". לשון זו מורה על כך שתכונות אלו רצויות, אך אינן בגדר הכרח.

ואכן שלוש התכונות הללו התגלמו בדמותו של בצלאל:

א. טהרת הלב – שהרי הקב"ה עצמו בחר בבצלאל, ואין עדות טובה מזו על טהרת לבו. הרב זצ"ל מוסיף שכאשר אין נבואה ורוח הקודש, וממילא לא ניתן לדעת אם הקב"ה בוחר באדם אם לאו, יש לערוך בירור מעמיק בנוגע לשמו הטוב של המועמד לתפקיד הפרנס.

ב. חכמה יתרה – על כך ביקש הקב"ה את משה רבנו, גדול החכמים ובעלי הכישרון, שיחווה את דעתו.

ג. תכונה חיצונית נאה – על כך ביקש הקב"ה ממשה להימלך בבני ישראל, המון העם, היודעים להעריך תכונות אלה.

הרב מוסיף ומבאר ששלמות ההנהגה היא כאשר כל אחת מן המעלות מופיעה בערכה הראוי לה, כלומר: על-פי הסדר שבו הן מנויות בדבריו, המברר איזו מעלה עיקר ואיזו טפלה לה. אמנם כאשר מתהפכים הסדרים והקהל מחווה דעתו תחילה בקשר לצורה החיצונית, הנתפסת בעיניו כעיקר, התוצאה תהיה העמדת פרנס שאינו ראוי, אדם שמנהיגותו רופסת.

זה פשר ההימלכות במשה ובבני ישראל, וזה גם פשר תגובתם:

בנוגע למעלה הראשונה – טהרת הלב – אין הקב"ה נועץ באיש, שכן "האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב".^ה אולם בנוגע לחכמה היתרה הוא מבקש להיוועץ במשה. אולם משה משיב: "ריבונו של עולם, אם לפניך הגון, לפניי לא כל שכן?" בתשובתו זו הוא מעמיד את המעלה הפנימית, זו שהביאה לבחירה האלוקית בבצלאל, לפני המעלה החיצונית יחסית של החכמה – הנתונה לשיקול דעתו שלו. כמעשהו עושים גם בני ישראל, כאשר הם מתבקשים לחוות דעתם באשר לתכונותיו הגלויות של בצלאל: "אם לפניי הקב"ה ולפניך הוא הגון, לפנינו לא כל שכן?"

מן השאלות אנו למדים שאכן, יש מקום לשאול; אולם מן המענה אנו למדים מה עיקר ומה טפל בדמותו של פרנס על הציבור.

כיום אנו מרבים לעסוק בטיב ההנהגה, אם במגזר הציבורי ואם במערכת הפוליטית. ראוי, אם כן, שדברים אלה יהיו נר לרגלינו. כמו כן, עלינו לזכור מה שלימדונו חכמים: פני המנהיגים כפני העם ופני העם כפני מנהיגיו.^ו אם אין אנו מרוצים מההנהגה, אות הוא שעלינו לתקן את דרכינו ומתוך כך נזכה להנהגה ראויה יותר. יהי רצון שנדע לעשות זאת, ונזכה לפרנסים הגונים ולמנהיגים ראויים. אמן, כן יהי רצון.

ה. שמואל א' טז ז.

ו. ראה ספר חסידים, אות תרצד.